

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Met moslims van Nederland houden

Twee weken geleden schreef ik een eerste artikel over de plaats van moslims in de samenleving. Ik vertelde dat ds. Cees Rentier van de stichting Evangelie en Moslims daarover een bijzonder waardevol boekje heeft geschreven. Op hoofdlijnen bleek ik het met hem eens, wat niet verwonderlijk is omdat hij evenals ik geboeid is door de engelse theoloog Oliver O'Donovan. Toch kondigde ik ook kritische vragen aan. Die werk ik nu verder uit.

A.L.Th. de Bruijne ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - A.L.Th. de Bruijne Met moslims van Nederland houden	747
<i>Meditatief</i> - J. Glas Roeping	751
<i>Wandelen met God</i> - J.T. Oldenhuis "Is het nep, mama?"	752
<i>Achtergronden</i> - P.H. Vos De vanzelfsprekendheid voorbij (2)	754
<i>Kerk in orde</i> - H.M. Holwerda Appelregelingen in de kerk	757
<i>Schriftstudie</i> - E.A. de Boer Breaking news	760
<i>Uit de kerken, Mededeling</i>	

Fier christelijk

Rentier gelooft niet dat je moslims ertoe kunt brengen om van harte zich te schikken in een pluraal model van samenleven. Minstens zullen zij evenals de SGP langs democratische weg hun theocratische ideaal blijven nastreven. Dat zijn zij verplicht aan de Koran. Zelfs verlichte moslims beschouwen de westerse wereld als zendingsterrein en menen dat de islamitische minderheden in de westerse samenleving geroepen zijn om de islam uit te breiden, ook in politieke en maatschappelijke zin. Daarom bepleit Rentier een meer fiere christelijke opstelling in het publieke domein. Laten we als christenen gewoon weer met open vizier nastreven dat de overheid Christus erkent en dat de Nederlandse wetgeving door Gods wetten gekleurd is. Tegelijk wordt dit theocratische elan bij Rentier, net als bij O'Donovan, geen voluit theocratische positie. Het gaat bij samenleving en overheid namelijk niet om het koninkrijk van God maar om een tijdelijke orde die de samenleving leefbaar houdt.

Individuele politici

Nu neemt Rentier op één punt afstand van O'Donovan. Deze ziet een belangrijke taak weggelegd voor de institutaire kerk. De kerk moet de overheid aanspreken vanuit het evangelie. Rentier wijst op de Engelse achtergrond van O'Donovans visie. In Engeland is de Anglicaanse kerk nog altijd staatskerk. Volgens hem moeten we die kant niet op. De kerk verkondigt alleen maar Gods woord, ook als bron voor de ethiek. Gewone gemeenteleden brengen deze ethiek vervolgens in binnen het publieke debat. In plaats van de kerk moeten individuele politici zich richten tot de overheid.

Kerk en politiek

Juist op dit punt beginnen mijn vragen. Kun je O'Donovans model overnemen zonder ook met dit punt iets te doen? De kern van de klassieke theocratie en ook van het bescheidener model van O'Donovan ligt juist in deze directe confrontatie tussen kerk en overheid. De kerk verkondigt het koningschap van Christus, niet alleen in eigen gelederen of tegenover losse mensen in de samenleving. Zij spreekt ook de samenleving als geheel aan en claimt Christus' autoriteit ook ten overstaan van koningen en andere regeerders. De kerk is het beginnende volk voor het koninkrijk van God. In de kerk begint de echte politieke samenleving van de toekomst. De kerk is daarom op een eigen manier een voluit publieke werkelijkheid en vormt tegelijk een publieke uitdaging aan de bestaande samenlevingen van het heden. Die pretentie van de kerk schuurt met

niet. Toch vind ik dat hij onbedoeld de kerk te ver wegzet van overheid en politiek.

De keerzijde daarvan is dat ook de eigen aard van politiek onvoldoende uit de verf komt. Rentier belast christelijke politici eigenlijk met

ruimte te bieden aan het werk van Christus. Ook christelijke regeerders en politici moeten niet meer willen doen dan dat. Als christenen zullen zij daarbij ook putten uit de Bijbel en de christelijke traditie. Daar moeten ze geen verstoppertje over spe-

die pretentie van de kerk schuurt met die van de bestaande samenlevingen

taken die specifiek zijn voor de kerk. Als Rentier (in navolging van O'Donovan) gelijk heeft dat overheid en politiek maar een bescheiden resttaak vervullen nu Christus regeert, en niet rechtstreeks verbonden moeten worden met het koninkrijk van God, past daarbij niet dat zij zich min of meer namens de kerk tot de overheid richten. Zuiverder is dan een tweesporenbeleid.

Twee sporen

Het ene spoor is dat van de kerk. Zij spreekt met het evangelie overheid en samenleving aan en hoeft daarbij op geen enkele manier terughoudend te zijn. Alles en iedereen moet Christus als Heer erkennen en gehoorzamen. Voorzover zij dit vanuit het evangelie transparant kan maken, mag zij daarbij ook concreet worden en zich uitlaten over ethische of maatschappelijke items: van euthanasie, via asielzoekers tot milieu. Het is zeker waar dat de kerk niet meer moet zeggen dan zij vanuit het evangelie kan waarmaken. Alle kerkelijke spreken is prediking en blijkt het dat niet te zijn, dan moet de kerk zwijgen. Maar prediking is breder dan de versmalling tot het persoonlijke en innerlijke die

len. Het kan soms een gelegenheid creëren om ook in hun specifieke omgeving te getuigen van Christus. Zo zal hun werk merkbaar een christelijke kleur vertonen, terwijl het doel ervan toch niet is om de samenleving of de politiek te hervormen tot een stukje beginnend koninkrijk van God. Als dit de taak van politici is, en Rentier geeft de indruk dat hij dat met O'Donovan eens is, dan past daarbij volgens mij niet wat hij ook wil: dat de kerk zelf op de achtergrond blijft en zich via christen-politici richt tot de overheid.

Blijvende spanning

Zo'n model doet mij denken aan bepaalde accenten binnen het vroegere GPV. De politieke partij gold daarbij als verlengstuk van de kerk als instituut. Die benadering doet onvoldoende recht aan het eigen karakter van politiek. Zij slaat bovendien gemakkelijk om in secularisatie van de kerk. Als politici in hun kwaliteit van verlengde arm van de kerk op den duur realistischer worden en compromissen sluiten, trekt dat zomaar door naar de boodschap en opstelling van de kerk en de andere kerkleden.

Nu besef ik dat ook mijn tweesporenbeleid spanningsvol blijft. Vooral christen-politici kunnen erdoor in een spagaat terecht komen. Aan de ene kant zijn zij als kerkleden betrokken bij de radicalere confrontatie die hun kerk met overheid en samenleving aangaat. Tegelijk zijn zij als politici gematigder omdat zij Gods openbaring inbrengen met het oog op een tijdelijk leefbare samenleving. Maar die spanning is sinds het Nieuwe Testament typerend voor christenen die als burgers van het komende koninkrijk van boven tegelijk geroepen zijn om constructieve burgers van het bestaande koninkrijk van beneden te zijn. Zij is gegeven met de christelijke

daarom moeten wij onze pogingen staken om een kloppend samenlevingsmodel 'uit te denken'

die van de bestaande samenlevingen. Er zit een moment van confrontatie in ingebouwd dat anderen onherroepelijk zal irriteren. Helaas hebben christenen in de moderne wereld deze confrontatie al meer weggemasseed. Ze gaan nu zelfs gretig mee met de nieuwe beweging in onze samenleving die de kerk waardeert omdat zij maatschappelijk 'nuttig' is. Rentier wil dat duidelijk

vandaag velen boeit. Zij raakt heel de werkelijkheid. En alles wat in de prediking van het evangelie kan voorkomen, mag en moet ook een plaats vinden in het publieke spreken van de kerk.

Het andere spoor is dat van overheden en politici. Het is hun taak om te zorgen voor een zo goed mogelijke voorlopige orde van samenleven in een oude wereld en zo ook

vreemdelingschap. We moeten de verzoeking weerstaan om haar te ontlopen of op te lossen. De kerk moet christenpolitici de ruimte geven en ondersteunen in de compromissen die nu eenmaal horen bij hun beperkte roeping. Christenpolitici moeten de kerk niet willen temmen tot een constructieve gematigde en nuttige maatschappelijke organisatie. Deze spanning is bedoeld om het uit te houden tot de komst van Christus.

Alleen na zending

Op nog een punt denk ik dat Rentier O'Donovan niet helemaal recht doet. Daardoor komt hij toch te dicht in de buurt van de vorm van de theocratie, die hij afwees. O'Donovan legt er nadruk op dat de Bijbel ons nergens roept om het ideaal van een christelijke samenleving of overheid na te streven. Het Oude Testament is in dit opzicht niet rechtstreeks toepasbaar omdat het betrekking heeft op de aardse maatschappij van Israël voor Christus' komst, terwijl het Nieuwe Testament alleen maar spreekt tegen de achtergrond van een heidense samenleving en geen spoor van zo'n ideaal bevat.

Als er een christelijke samenleving bestaat, moet je die niet zomaar cadeau doen. Maar je moet van een christelijke samenleving geen *doel* maken dat je nastreeft. Als veel mensen, ook op sleutelposities, tot bekering komen, dan zal één van de vruchten daarvan zijn dat dit ook politiek en samenleving kleurt. Maar zonder bekering hangt het nastreven van christelijke idealen in de lucht. Ik vind dat Rentiers model niet altijd ontkomt aan dit gevaar. Hij is juist scherp kritisch over de huidige westerse samenleving. Die is kennelijk zo christelijk niet meer. En hij hoopt dat moslims het verschil tussen allerlei westerse trekjes en echte christelijkheid zullen opmerken. Maar kun je dan wel het behouden of nastreven van christelijke trekken als politiek doel handhaven? Moet daar niet gewoon de missionaire prediking en het missionaire leven en spreken van de kerk en de kerkleden eerst weer tussen zitten?

Het klopt nooit

Hoe moet het dan volgens mij met moslims in de Nederlandse samenleving? Ik herinner aan een inzicht

uit mijn proefschrift, waarop ook Rentier wijst maar wat hij anders toepast. Er is geen model te bedenken voor het politieke samenleven van mensen en groepen dat 'klopt'. Elk van de benaderingen die ik in het vorige artikel noemde, verstrikt zich vroeg of laat in problemen. Dat er een min of meer leefbare samenleving ontstaat waarin het kwaad voorlopig wordt rechtgezet, is niet te danken aan onze theoretische inzichten of praktische modellen. Er is een 'geheim' aan de orde in de geschiedenis van het menselijk samenleven.

Dwars door allerlei denken en doen heen, zorgt God in zijn voorzienigheid telkens weer voor een tijdelijke stabiliteit. Zolang dit nodig is, dus tot aan Jezus' terugkomst, zullen wij dat steeds weer beleven, soms na moeilijke en lange perioden van onrecht en kwaad, soms zelfs tijdens zulke perioden. Daarom moeten wij

theocratie de les wil trekken dat je je eigen ideaal ook kunt najagen met meer tolerantie voor anderen? Wie voorkomt dat zich juist frustratie en ressentiment ontwikkelen wanneer christenen met Rentier openlijker streven naar een christelijke samenleving en daarom islamieten niet dezelfde voorrechten willen toekennen als kerken? Rentiers inzet deel ik waar hij de strategische overwegingen van anderen ('pluralen' en 'bindmiddelaars') doorprikt. Maar tegelijk vind ik ook zijn eigen voorstel te strategisch. We moeten doen wat nu goed en rechtvaardig is, tegenover alle mensen, zelfs vijanden. Dat geldt ook ten opzichte van moslims. Rentier wijst terecht aan dat deze in veel opzichten binnen de westerse samenleving onze vrienden kunnen zijn. Met ons keren zij zich tegen het dominante westerse liberalisme dat godsdienst en religieuze ethiek minacht. Van hen kunnen we leren dat typisch westerse waarden

de kerk moet christenpolitici de ruimte geven en ondersteunen in de compromissen die nu eenmaal horen bij hun beperkte roeping

onze pogingen staken om een kloppend samenlevingsmodel 'uit te denken'. Als kerk, als individuele christenen én als christen-politici moeten we ons richten op concrete taken en speerpunten zoals ze volgen uit het evangelie en uit ons bescheiden inzicht in onze context en tijd. Dan zullen we wel zien wat 'werkt', anders gezegd: waarvan Gods voorzienigheid op dit moment van de geschiedenis gebruik maakt.

Vijanden goed doen

Wat betreft de islam in de westerse wereld betekent dit dat we de illusie moeten prijsgeven dat we de toekomstige ontwikkelingen moeten beheersen. Niet alleen verlichte liberalen vol vertrouwen dat de islam wel door de Verlichting heen te trekken valt, leven van een ongegrond optimisme. Ook in Rentiers model proef ik daarvan sporen. Wie zegt dat de islam bereid is te leren van haar eigen geweldloze beginjaren? Wie garandeert dat zij uit de geschiedenis van de christelijke

als 'privacy' en 'privébezit' niet persé christelijk zijn en dat islamitische waarden als 'oog voor familie en gemeenschap', 'publieke normen', 'reinheid' en de 'eer' van God en mensen weliswaar niet westers maar misschien wel mee christelijk zijn. Tegelijk zijn er aspecten waarin de islam geestelijk en misschien zelfs maatschappelijk vijandig blijkt. Ook dan geldt: behandel moslims toch goed en rechtvaardig, zoals jij graag wilt dat men jou behandelt.

Klokgelui én minaret

In dat licht is het een belangrijker speerpunt voor christelijke actie om je ervoor in te zetten dat moslims zich ook met hun religie werkelijk thuis voelen in onze samenleving dan om na te streven dat onze samenleving een publiek christelijk karakter vertoont. Ook Rentier wil dat moslims zich thuis voelen en hij geeft tal van concrete suggesties om tot een goede onderlinge omgang tussen christenen en moslims te komen. Maar hij houdt daarnaast

vast aan het ideaal van een christelijke samenleving. Dat komt vroeg of laat toch in mindering op de mate waarin moslims hier hun plek zullen herkennen. Zonder dat aanvullende ideaal leidt dit uitgangspunt mij daarom politiek gezien tot andere keuzen dan Rentier maakt. Zonder de bouw van moskeeën publiek te financieren mag deze wel royaal gefaciliteerd worden. Het-

misschien ook is het koninkrijk van God al lang daarvoor gekomen

zelfde geldt voor de wens tot gebedstijden en gebedsruimten. Rentier wil de publieke oproep tot gebed vanaf de moskeeën terugdringen, maar het luiden van kerkklokken blijven aanvaarden. Zijn argument is dat de islam claimt dat het hele gebied dat door haar oproep bereikt wordt, ten diepste islamitisch territorium is. Dat geldt echter ook van het klokge-lui. Wat mij betreft, moeten er op dit punt gelijke (voor-)rechten bestaan.

Gedeelde liefde

Deze inzet voor een volwaardige en gelijkwaardige positie van moslims met hun religie in de Nederlandse samenleving heeft ook om christelijk-politieke redenen mijn voorkeur. Augustinus heeft ons al geleerd dat elke samenleving bestaat door een 'gedeelde liefde'. Eigenlijk mag die liefde die alle burgers samen delen zich alleen richten op Christus en zo op God. In alles wat mensen samen liefhebben, moeten ze uiteindelijk God zelf liefhebben. Niemand anders is onze liefde waard. Daarom is het rijk van God de echte en blijvende samenleving en zien wij die beginnen in de kerk. Die boodschap klinkt dan ook vanuit de kerk. Maar zolang dit rijk er nog niet is, gebruikt God andere voorwerpen van gedeelde liefde. Als mensen niet meer samen iets of iemand liefhebben, breekt het samenleven op. In dat besef opereren christen-politici. Nu lijkt mij één van de grote problemen in het samenleven tussen moslims en andere Nederlanders dat er te weinig is om gemeenschappelijk van te houden. Nederlanders moeten moslims vaak niet. Omgekeerd hebben moslims binnen de westerse

wereld vaak de neiging om zich overdreven sterk af te zetten tegen hun nieuwe omgeving. Moslims die eerst weinig aan hun geloof deden, worden ineens weer praktiserend, vaak om een eigen identiteit te profileren tegenover het decadente en imperialistische Westen. Wil het desondanks toch tot samenleven komen, dan moeten er steeds meer zaken komen waarvoor moslims en

andere burgers samen liefde hebben. Voorwaarde daarvoor is minstens dat moslims hun 'haat' tegen het westen kwijtraken en meer kunnen gaan houden van trekken uit de westerse samenleving. En dat vraagt er weer om dat je hen minstens daarbij helpt door ze een volwaardige plek te geven en zich ook religieus in onze samenleving zoveel mogelijk thuis te laten voelen.

Open laten

Tegelijk bestaat er al een gedeelde liefde in de westerse samenlevingen. De al vaak genoemde 'joods-christelijke-humanistische' waarden horen daar bijvoorbeeld bij. Het ontstaan van een gedeelde liefde waarin ook moslims delen, is niet maakbaar. We kunnen niet het bestaande gewoon afschaffen en iets nieuws instellen. Ter wille van de integratie van moslims mag de bestaande gemeenschappelijkheid dan ook niet abrupt worden doorkruist. Dat werkt ontbindend op een samenleving. Van moslims mag worden gevraagd dat zij de inzet om hen zich thuis te laten voelen, op hun beurt beantwoorden met respect voor de bestaande identiteit van een samenleving. Wat er dan gebeurt, is onbekend en onbeheersbaar.

Misschien ontstaat het 'joods-christelijke-islamitische' mengkarakter waar minister Ella Vogelaar en anderen aan denken. Misschien ook niet. Misschien seculariseert de islam of zegent God het getuigenis over Christus zo dat veel moslims Hem aannemen en toch weer een christelijke samenleving in beeld komt. Of wellicht wordt juist de islam op den

duur dominanter. Misschien ontbinden westerse samenlevingen en komt het via een crisis tot een nieuwe politieke constellatie, zoals zo vaak in de geschiedenis. Misschien ook is het koninkrijk van God al lang daarvoor gekomen. Als christenen moeten we dat open houden en met vertrouwen aan God overgeven. In sommige westerse christelijke kringen klinken vandaag alarmerende stemmen die beweren dat de islam Europa overneemt. Rentier relateert ze terecht door te wijzen op de bescheiden cijfers. Maar zelfs als dat uiteindelijk de uitkomst zou zijn van ontwikkelingen die vandaag beginnen, weten wij dat nu niet zeker. Het mag ons er niet toe verleiden de teugels van de geschiedenis in handen te willen nemen. Over elke samenleving regeert Christus. In elke samenleving kan Hij zijn overwinning demonstreren.

Brugfunctie

In dit en het vorige artikel was ik in gesprek met een recent boekje van de islamdeskundige Cees Rentier. Ik heb mij geconcentreerd op een hoofdlijn: moeten moslims in onze samenleving gelijke voorrechten ontvangen of moeten wij streven naar een christelijke samenleving? Voor ik afrond wil ik nog onderstrepen dat Rentiers boekje nog veel meer biedt dan het punt dat ik eruit haalde. Het informeert over de islam. Het geeft concrete handreikingen om als christen en kerk op een positieve manier om te gaan met moslims. Vooral valt op hoe Rentier de onafhankelijkheid van christenen en kerken benadrukt, niet alleen tegenover moslims maar evengoed tegenover de westerse samenleving en cultuur. Juist zo kunnen christenen volgens hem een brugfunctie vervullen tussen verlichte liberalen en moslims, die elkaar onderling vaak niet begrijpen. Ik beveel het boekje dan ook van harte aan en noem daarom nog één keer de titel: *Europa, het Mekka van de islam? Een christelijk perspectief op het maatschappelijk samenleven met moslims* (Buijten & Schipperheijn, 2007).

Dr. Ad de Bruijne is docent aan de Theologische Universiteit te Kampen.

Roeping

Iedereen kan op een moment komen waarop hij zichzelf vragen stelt over het leven. Waar ben ik mee bezig? Is dit het wat ik wil? Heb ik de juiste beslissing genomen? Wat is de zin van mijn leven? In welk kader staan mijn bezigheden? Wat is mijn roeping? Je hoeft geen christen te zijn om deze vragen te stellen. Dat geldt ook voor de laatste vraag. Maar als christen besef je dat achter het woord 'roeping' iemand schuil gaat die je roept.

J. Glas ■

Als je in de Bijbel leest over 'roepingen' ontdek je iets leuks. Mensen kunnen op verschillende manieren geroepen worden. Soms ervaart men een aanwijzing van God via een stem in een droom. De roeping kan je ook bereiken via de profeet die plotseling met een kruikje zelf voor je staat. Kenmerkend voor deze twee vormen is dat de geroepene voor eigen besef en naar menselijke maatstaven niet over de juiste capaciteiten beschikt om z'n roeping te vervullen. De roeping lijkt dwars tegen verstand, gevoel en wil in te gaan.

Je ontdekt nog een andere vorm van roeping. Roeping als een proces in de geest van de mens. Ook zo kunnen mensen geroepen worden om hun leven of een deel daarvan te wijden aan een bepaald doel. Op deze wijze weet Nehemia zich geroepen. Van de plannen die hij ontwikkelt voor de bouw van de muren van Jeruzalem zegt hij later dat die door God zijn ingegeven (2:12). Het maakt dus niet uit of je nu geroepen bent door een stem in een droom, door de aanwijzing van een profeet of via een proces in jezelf.

Nog altijd kan een droomgezicht de richting aangeven. Nuchtere Hollanders zijn daar wat huiverig voor. Ten onrechte. Het is hun cultuur of hun kerkelijke traditie die voor een afwijzende reactie zorgt. Gelukkig de islamiet die aangaf voor 90% christelijk te zijn en voor 10% moslim maar door een visioen

over de streep werd getrokken. God had hem door het visioen voor Christus geplaatst. Prachtig die jongen die op twaalfjarige leeftijd een visioen over Christus kreeg waarin hij Christus zag. Vanaf dat moment bezocht hij de katholieke kerkdiensten terwijl het gezin in naam katholiek was en nooit naar de kerk ging. Sindsdien heeft hij zijn vertrouwen op Christus gesteld en is daarin gegroeid.

Roeping kan ook naar je toe komen via iemand die tegen je zegt: jou hebben we nodig. Het zijn anderen die je geschikt achten voor bepaalde taken in kerk en samenleving. Maar ik denk dat we meestal geroepen worden op de manier zoals ook Nehemia zich geroepen wist. Het proces in je geest dat je doet besluiten: dit ga ik doen, hiervoor heb ik de capaciteiten en nu heb ik de gelegenheid. Dit komt van God.

Als je het eerste gedeelte van het boek Nehemia leest, ontdek je drie kenmerken van zo'n roeping: bewogenheid met de situatie, het grotere kader van Gods plan en Nehemia's capaciteiten als schenker aan hof van de koning. Volgende keer meer hierover. Nehemia 1:1-2:10

Ds. Jacob Glas is predikant van de Gereformeerde Kerk te Maastricht.

“Is het nep, mama?”

wandelen met God

Hij zat voor in de kerk, een heel mooi jongetje. Naast zijn moeder. Het was warm. Vakantiegangers uit alle delen van ons land vulden de ruimte tot in de uithoeken. Stoelen waren aangesleept.

Het was me een drukte! Het orgel speelde. Ja, dat ging er gewoon om door. En de mensen begroetten elkaar. Echt dat sfeertje van: jij er ook weer? En het orgel maar spelen. Intussen stond de dominee al op het podium. Hij had zich zelf maar even voorgesteld. Er kwam geen ouderling met afkondigingen en een handdruk aan te pas. Er was helemaal geen kerkenraad. De dominee kwam ook zo maar van achter uit de kerk op zijn eentje aan wandelen. Ja, het was wel een echte dominee, al kon je dat aan de buitenkant niet zien. Hij stond in hemdsmouwen op het podium. Alles was wel anders dan in de kerk thuis.

Een bekend verhaal en toch

Hij preekte over het volk Israël dat net uit Egypte was bevrijd. Wat een gebeurtenis! En een paar dagen later stonden ze voor de Schelfzee. Vóór hen het water. Achter hen stormde het leger van de farao op hen in. Geen mogelijkheid om weg te komen. Paniek. Angst alom. Ze zaten in de val. Het geschreeuw tegen Mozes. Die vreselijke woorden: had ons toch met rust gelaten, het was in Egypte nog altijd beter te leven dan nu te sterven in de woestijn. De wanhoop van pas geredden die zich bedrogen voelden. En toen die indrukwekkende woorden van Mozes: wees niet bang, wees rustig, de HEER zal voor u strijden, u hoeft zelf niets te doen.

En toen vertelde die dominee de afloop. Die geweldige geschiedenis: het pad door het water, de zee die terugweek, de gang naar de overkant, de redding van God. En toen nog het vervolg: de zee die weer dichtsloeg, het gesnuif van de angstige paarden, het gehinnik van beesten in doodsnood, het geschreeuw van de soldaten, de ondergang van een machtige vijand met heel zijn leger. En al de grote

mensen zaten er naar te luisteren hoe de dominee het oude verhaal vertelde. Kon het voor het gereformeerde kerkvolk eigenlijk nog een verrassing inhouden? Wie wist nu niet, dat het volk de overkant zou bereiken? Dat wisten ze allemaal sinds de basisschool. En dat het volk echt ‘niets had hoeven doen’? Nou ja, het stond er vroeger wel even een beetje anders: “en gij zult stil zijn”. Dat had altijd wel wat plechtiger geklonken. En dat zette de gebeurtenis iets verder weg ook. Iets meer in het verleden, iets meer in de woestijn van heel vroeger, waar al die wonderen waren gebeurd. En toch, als je er goed bij nadacht - maar wie deed dat eigenlijk nog bij al dat bekends? - en als je het zo las met die simpele woorden, “en u hoeft niets te doen”, dan zou je je toch haast gaan afvragen, of het nou echt helemaal precies zo was gebeurd, toch? Dat water dat terugweek, en het volk dat de met droge voeten de overkant bereikte, is het haast geen sprookje dan? Ja, als je er toch eens goed bij nadenkt en als het toch eens simpel wordt verteld, in gewone woorden, zonder hoge retoriek, hoe simpeler, hoe indrukwekkender. Ja toch? Het wordt misschien niet zo vaak bepreekt, dat je er echt bij moet nadenken. Misschien hoort dat ook wel bij ‘préken’. Daarin worden zulke vreemde dingen verteld. En soms ook in een eigen taal. Misschien hoort dat wel bij dominees. Die moeten ook vaak wonderlijke dingen zeggen. Preken hebben dat eigenlijk altijd. Dat hoort er nu eenmaal bij. En dat weet ieder zo langzamerhand wel. Dat verhaal van de Schelfzee. Ja, dat is nou echt iets voor een ‘preek’. Het heeft de verre werkelijkheid van alles wat bij een ‘preek’ hoort. We weten het allemaal wel. En toen gebeurde er iets. Bijna niemand heeft het gezien. Ik zelf eigenlijk ook niet. Maar de moeder heeft het mij na afloop verteld. Dat

jongetje trok haar aan de arm, en hij vroeg in haar oor: is het nep, mama, of is het echt gebeurd?

Is het nep, mama?

Dat was geweldig. Dat was de hamvraag! Wat een score voor die dominee! Hij had dat jongetje bereikt. Dan heb je werkelijk gescoord? Hoe vaak zal het een dominee overkomen, dat een kind van nog geen zes jaar, dat nou eens niet met een tekenboek in de kerk is verschenen en ook niet met allerhande invuldingen is bezig gestuurd, de hamvraag stelt in het oor van zijn moeder midden onder de preek?! Ja, misschien gebeurt het nog eens in een ‘kindermoment’ of hoe dat dan ook maar heten mag. Maar midden in een preek? Geweldig! Is het nep, mama?! Zo dicht kwam het bij hem. O, dat wij allemaal konden luisteren als een kind! En toen heb ik daar wat over zitten mijmeren achteraf. Wat gebeurt er toch in een kerkdienst? Wat gebeurt er in de hoofden van de hoorders? Wie worden er bereikt? Wat voor taal wordt er gebruikt, om klein en groot te bereiken? Zou die vraag: Is het nep, mama? het niet verdiend hebben eens hardop gesteld te worden? Midden in de kerk en dwars door de preek? Zou ieder er dan niet bij bepaald worden, dat het gaat om dingen die geen nep zijn, maar intussen wel zo vreemd dat een nog geen zesjarige zijn moeder vraagt, of het toch wel echt is gebeurd? Is het nep, mama?

“Geef aan uw knecht vrijmoedigheid”

In het gezongen gebed om verlichting met de Heilige Geest (in het nieuwe kerkboek gezang 177 dat met enig zoeken te vinden is op blz. 694 van het nog altijd voorlopige kerkboek), staat de zin: “Geef aan uw knecht vrijmoedigheid om naar uw

wil te preken". Er is al eens door iemand geschreven, dat hij bij het zingen van die regel altijd maar een zacht s-je voor dat 'preken' in smokkelde. Dat vond hij toch echt wat gewoner klinken. Preken is zo hoog en ver weg. Maar het woord zal wel gebruikt zijn om te rijmen op 'spreken' dat twee regels wel wordt gebruikt en twee keer achter elkaar hetzelfde woord, dat staat niet fraai, nietwaar? En dus staat daar: "en laat hem door uw hand geleid, de volle waarheid spreken". Ja, daar gelukkig wel gewoon 'spreken'; dat is ook moeilijk genoeg. En laat die dominee dat dan zo mogen doen, dat kleine jongetjes van amper zes jaar aan hun moeders gaan vragen, of het nep is of echt gebeurd. Hoeveel wonderlijke termen gebruiken wij? Hoeveel kerktaal hebben we nog altijd? Hoe moeilijk wordt 'preken' als het boven gewoon spreken uitkomt? Of is gewoon spreken in preken toch te moeilijk? Wat gebeurt er allemaal in een preek? Wat gebeurt er allemaal in een kerkdienst? Soms ben ik geneigd om vanwege het stijlverlies me terug te trekken in de oude doorleefde vormen en termen; maar dat is een vlucht in een steriele

polarisatie, die ingegeven wordt door angst en onzekerheid. Ik begin het langzaam en misschien wel te laat te beseffen. Er is, vermoed ik, nooit een jongetje geweest, dat zich onder een preek van mij gedrongen heeft gevoeld zijn moeder aan de arm te trekken om te vragen of het nep was of echt gebeurd. Ik betreur dat. Heel misschien krijg ik nog een beetje de kans om er wat aan te doen. Want die vraag of het nep is, blijft aandringen. Ik heb ooit iemand eens horen zeggen over een dominee, dat hij op de preekstoel gewoon praatte met de mensen. En dat vond hij een groot compliment. Ik vond toen eigenlijk nog, dat daaruit een 'verminderd ambtsbesef' sprak. Die gedachte ben ik al lang kwijt. Maar die vraag van dat jongetje blijft mij bezig houden. Want wordt er wel altijd zo gewoon gepraat tegen de hoorders, dat ze ineens beseffen, dat het geen nep is, maar allemaal echt waar gebeurd? En als dat besef niet doorbreekt, is het dan juist misschien nep? Maar dan wel op een andere manier.

Gezang 177

Zullen we aan de deputaten voorstellen om van dat zinnetje in gezang 177 maar te maken: *Geef aan uw knecht vrijmoedigheid om duidelijk te spreken?* En zouden we de volgende zin dan ook maar niet veranderen in: *en laat hem door uw Geest geleid gewone woorden spreken?* Als dat op het bezwaar stuit dat twee maal het woord spreken wordt gebruikt als rijmwoord, dan kunnen ze er misschien wat anders van maken. Iets dat heel dichtbij komt. En dat heel gewoon is. Dat het geen poëzie is, kan moeilijk meer als steekhoudend argument worden ingebracht, sinds we in de liederen uit de opwekkingshoek voldoende voorbeelden hebben in ons (nog altijd voorlopige) kerkboek van ietwat simpele rijmelarij.

*Geef aan uw knecht vrijmoedigheid om kerktaal na te laten
en laat hem door uw Geest geleid
gewoon met ons gaan praten.*

Ds. Jan Oldenhuis is emerituspredikant van de Gereformeerde Kerk te Groningen-Helpman.

Nederlandse Stichting "Verpleegkundigen voor Israël"

Ook uw steun is nodig!

De V.V.I. stelt zich ten doel:
Israël helpen met de verpleging
van alle bevolkingsgroepen,
ongeacht afkomst en overtuiging.

Verpleegkundige Hulp

discrimineert niet...

Giften graag op giro 3885840

t.n.v. Penn. VVI, Postbus 476,

3440 AL Woerden

Ini.: Secretariaat tel 010-4137951

email: adm.vvi@planet.nl

Ook bemiddeling bij uitzending vrijwilligers

Geeft u om Israël, geef dan voor Israël

uit de kerken

Enkhuizen - jubileum: ds. A. de Ruiter was 25 jaar predikant. Zijn standplaats(en) waren: Garrelswaer en Ten Post (1982), Lelystad (1987) en is nu Enkhuizen (1995). In 1990/1991 was hij een jaar legerpredikant in 't Harde.

Rotterdam-Hillegersberg-Schiebroek - beroepen: H. Veldman te Enschede (emerituspredikant van Urk)

De vanzelfsprekendheid voorbij

Geloofsopvoeding na de triangel (2)

In het eerste artikel is ingezoomd op de leefwereld van de jongere. De veranderde verhouding tussen jongeren en ouders en ontwikkelingen in de leefwereld van de jongere creëren een eigen leefruimte die bepaald wordt door factoren die zich grotendeels aan het zicht van opvoeders dreigen te onttrekken. Leefijdsgenoten, internet, markt, media en muziek zijn de belangrijkste elementen waarmee jongeren hun zelfwereld en identiteit construeren.

P.H. Vos ■

De vraag is nu wat dit betekent voor de geloofopvattingen van jongeren. Deze worden immers ook geconstrueerd in relatie tot de zelfwereld. Daar worden zelfs de belangrijkste criteria gevonden. In dit artikel bespreek ik vier tendensen die ik zie in de religiositeit van orthodox-christelijke jongeren.¹ Deze algemene tendensen kunnen bij individuele jongeren of bepaalde groepen jongeren verschillende vormen aannemen. Na deze beschrijving ga ik in op een aantal ontwikkelingen binnen de gereformeerde wereld die de samenhang tussen gezin, kerk en school, die in de triangelgedachte wordt verondersteld, sterk ondermijnen.

1. Eigentijds geloof

In de eerste plaats valt de *eigentijdsheid* en *toegankelijkheid* van het geloof van jongeren op. Bij de jeugd ontbreekt veelal de antithetische houding die zo kenmerkend was voor oudere generaties. In plaats van een defensieve houding tegenover de wereld nemen jongeren een moderne levensstijl aan met een

markt, variërend van de Michael W. Smith tot *white metal*.

Het meegaan in de pop-cultuur stelt jongeren in staat om onbekommerd te communiceren over eigen geloofsoopvattingen met andersdenkenden, in een taal die begrepen wordt. Jongeren uit de traditionele gereformeerde kerken putten daarbij massaal uit het evangelicalisme en de charismatische beweging. Het evangelicalisme sluit dan ook naadloos aan bij enkele kernelementen in de leefwereld van de jongere, zoals het zoeken naar identiteit, de nadruk op beleving, ondersteund door het gebruik van multimediale middelen en visuele uitdrukkingvormen. Veel gereformeerde jongeren bezoeken jeugdkerken en andere grote charismatische evenementen als Flevo Festival, SoulSurvivor, EO-jongerendag en Opwekking. Ze lezen evangelicale tijdschriften en bezoeken gelijksoortige websites en weblogs. Het geloof wordt hier gecommuniceerd op een eigentijdse, uitdagende manier. De rol van het lichaam, media en esthetiek is eigentijds en postmodern. Tegelijk wordt vastgehouden aan

Er bestaat veel variatie in de manier waarop jongeren deze verschillende elementen uit de *popular culture*, de gereformeerde orthodoxie en het evangelicalisme met elkaar verbinden. Sommige jongeren voegen zich deels naar de kaders van de gereformeerde traditie, maar op een minder omvattende manier dan eerdere generaties. Anderen combineren evangelische elementen gemakkelijk met moderne opvattingen over bijvoorbeeld schepping of wonderen. Daarnaast zijn er jongeren die onder invloed van de *peer groups* waarin ze verkeren en de eigen zelfwereld die zich ontwikkeld heeft, ver verwijderd zijn van welke vorm van christelijk geloof dan ook. Eigentijdsheid betekent dan dat het geloof ze eenvoudigweg geen bal meer zegt.

2. Authenticiteit van geloof

In de tweede plaats speelt *authenticiteit* en de relatie tot de *identiteit* van het individu een grote rol. Dit hangt samen met de algemene tendens van individualisering in de samenleving en de vroege zelfstandigheid waarover ik het zojuist had en die evenzeer gepaard gaat met onzekerheden en angsten die het complexe leven met zich meebrengt. In het meervoudig bestaan met zijn vele rollen komt de vraag op wie ik nu ten diepste ben. Het is de vraag naar het zelf. Deze vraag wordt veelal benaderd vanuit het idee van het authentieke zelf, de gedachte dat er in ieder mens een diepste zelf is gelegen dat erom vraagt verwerkt te worden. Het gaat erom jezelf

tegelijk wordt vastgehouden aan stevige orthodox-christelijke overtuigingen

grote openheid naar de post-christelijke, seculiere cultuur. De *popular culture* van muziek, media, markt en entertainment wordt omarmd. Tegelijk wordt deze christelijk getransformeerd. Zo zijn er van alle muziekstijlen christelijke varianten op de

stevige orthodox-christelijke overtuigingen, die in veel opzichten juist weer haaks staan op de popcultuur. Absolute waarheidsaanspraken gaan bijvoorbeeld samen met een sterk besef van pluraliteit van levensbeschouwingen.

te zijn en je werkelijke zelf te vinden.

De vraag naar het authentieke zelf is bij jongeren in versterkte mate aanwezig, omdat zij bij uitstek bezig zijn met de vraag wie ze zijn. Het is dan niet verwonderlijk dat in hun geloofsbeleving thema's als zelfacceptatie, identiteit, zelfbeeld en zelfwaarde centraal staan. Het gaat om het gevoel door God aanvaard te zijn en er te mogen zijn. Tegelijk wordt het authentieke zelf geconstrueerd met behulp van een gestandaardiseerde consumptiecultuur. Voor de zelfverwerkelijking wordt geput uit het repertoire dat aangeboden wordt in mode, lifestyle, communicatietechnologie en muziekgenres van de *popular culture*.

3. Beleving van geloof

In de derde plaats ligt in de spiritualiteit van jongeren veel nadruk op *beleving*. Dit hangt samen met de belevingscultuur van onze tijd en de nadruk op *zintuiglijkheid* en *lichamelijkheid* daarin. Dit betekent dat God niet alleen vanuit de Bijbel en door de kerk tot ons spreekt, maar ook via ons lichaam, onze gedachten en gevoelens. In diensten, lofprijzingen of gebedsbijeenkomsten wordt Gods nabijheid bijna tastbaar beleefd, met inzet van alle zintuigen. Dat levert uitspraken op als: 'Ik merkte dat God echt aanwezig was' of 'ik werd vanbinnen helemaal warm'. Tegelijk gaat de hang naar beleving en innerlijkheid samen met een veruitwendiging. Er is een behoefte om het eigen geloof te markeren met kruisen en andere symbolen in tattoo's, kettingen en piercings, die de tastbare uitdrukking zijn van de geloofbeleving. Het geloof wordt ook bij uitstek beleefd in mega-events als Flevo, jongerendagen en andere religieuze festivals. De beleving is in die zin niet louter individueel, maar evenzeer een massaal collectief gebeuren in happenings die je 'meegemaakt moet hebben'.

4. De-institutionalisering van geloof

In de vierde plaats relativeren jongeren de betekenis van *instituten* en is er *weinig traditiebesef*. Geloof is niet institutioneel bepaald, maar persoonlijk van karakter. Dit heeft ook gevolgen voor de geloofsvoorstellingen en de werking van tradities

daarin. Wanneer gereformeerde jongeren voor hun geloof uit verschillende netwerken buiten de eigen kerk putten, ondergaan ze daarmee ook de invloed van achterliggende theologische concepten. Dat maakt het mogelijk dat naast klassieke gereformeerde elementen ook charismatische ideeën worden toegeëigend. Dat het hierbij gaat om tot op zekere hoogte conflicterende tradities wordt nauwelijks beseft. Dat werkt bijvoorbeeld door in het Godsbeeld. God is eerder een liefdevol vader en een vriend, dan heilig en ontzagwekkend. Dat maakt het ook mogelijk dat gereformeerde begrip-

dat heeft gevolgen voor de manier waarop ze zich aan de kerk als instituut binden

pen als genade en verzoening een nieuwe lading krijgen in termen van acceptatie en zelfaanvaarding. Door contacten over kerkmuren en tradities heen leren jongeren bovendien de exclusiviteit van de eigen kerk te relativeren. Dat heeft gevolgen voor de manier waarop ze zich aan de kerk als instituut binden. Wanneer jongeren bijvoorbeeld belijdenis doen van hun geloof, dan benadrukt menigeen zich daarmee niet te binden aan de gereformeerde kerk, maar alleen aan Jezus Christus.

De vraag is nu wat dit alles betekent voor de manier waarop ouders, catecheten, leraren en jongerenwerkers handen en voeten kunnen geven aan de geloofsopvoeding. Hoe verhouden deze ontwikkelingen in de leefwereld van de jongere zich nu tot onze opvoedings- en onderwijspraktijken? Om op die vraag een antwoord te kunnen geven zullen we eerst nog moeten ingaan op een aantal ontwikkelingen in de gereformeerde wereld die de in de triangelgedachte veronderstelde samenhang tussen gezin, kerk en school, ondermijnen.

Triangel en de gereformeerd-vrijgemaakte zuil

Wat houdt de triangel in? De triangelgedachte kan niet losgemaakt worden van de geschiedenis van de Vrijmaking. De triangel staat voor veel meer dan de eenheid in opvoeding door gezin, school en kerk. Het begrip triangel is onlosmakelijk ver-

bonden met het ontstaan van een specifieke, vrijgemaakt-gereformeerde richting in de naoorlogse jaren, wat niet wegneemt dat de drieslag gezin, school en kerk op zichzelf veel oudere wortels heeft. De triangel is echter een specifieke uitwerking daarvan die verbonden is met het ontstaan van de gereformeerd-vrijgemaakte richting. Verschillende motieven speelden bij het ontstaan van deze richting of zuil een rol. Vrijgemaakten voelden na de Vrijmaking een zogenaamd 'ethisch conflict'. Dat betekende kort gezegd: als ik als scheurmaker uit de kerk ben gezet, is samenwerking in

andere organisaties met hen die dat hebben gedaan, niet langer mogelijk. Dat leidde bijvoorbeeld tot een breuk met de ARP en de oprichting van het GPV. Dit leidde ook tot een breuk in de schoolvereniging op gereformeerde grondslag en de oprichting van specifiek vrijgemaakt-gereformeerde scholen. Inhoudelijk legde men in deze organisaties accenten die bepalend waren in de Vrijmaking. Men benadrukte het belang van het verbond, de doop en vooral de kerk. Tegenover de pluriformiteit van de kerk werd de roeping om zich bij de ware kerk te voegen, benadrukt. De conclusie dat er dan eigenlijk maar één ware kerk kan zijn, lag voor de hand. Dat het onderwijs dan alleen gegeven kan worden door leden van die ene kerk en dat alleen de ouders van die kerk in schoolvereniging en schoolbestuur kunnen zitten, was eveneens evident. Minder voor de hand lag het dat deze vrijgemaakte zuil zich in de jaren '60 en daarna verder ontwikkelde en consolideerde, een tijd waarin juist de ontzuiling overal doorzette.

Desintegratie van binnenuit

Ik memoreer dit alles om duidelijk te maken dat de triangel van gezin, kerk en school alleen in dit kader te begrijpen is. Wanneer we anders gaan denken over de kerk en de pluriformiteit van de kerk tot op zekere hoogte aanvaarden, dan raakt dit in feite ook het fundament van het gereformeerde onderwijs en heel de triangelgedachte. De gereformeerde

zuil is de afgelopen jaren überhaupt gaan afbrokkelen, en wel van binnenuit.

Het *framework* van de gereformeerde zuil staat nog wel overeind. Maar met het eerste deel van mijn verhaal hoop ik duidelijk te hebben gemaakt dat er onderhuids tal van andere invloeden gaande zijn, bij de jongeren, maar ook bij ouderen. Vanaf het einde van de jaren '90 doen zich in de gereformeerde subcultuur zelf vormen van desintegratie voor. De afbrokkeling van de zuil komt van binnenuit. Dat is bijvoorbeeld te merken in de manier waarop de keuze voor gereformeerd onderwijs gemaakt wordt. Gereformeerde ouders vinden de levensbeschouwelijke identiteit van de school nog

van kleur. 'Een stille omwenteling', om een oud beeld van Thijs Booij aan te halen.

Ik zie daarom geen heil in pogingen om de triangelgedachte nieuw leven in te blazen of de gereformeerde identiteit opnieuw te versterken, zoals her en der wel geopperd wordt. Ik bedoel dit niet principieel. Ik denk dat discussies over het gereformeerd onderwijs en het toelatingsbeleid überhaupt te principieel gevoerd worden. Wanneer een cluster gereformeerde scholen besluit om het toelatingsbeleid te verruimen, worden aloude argumenten op basis van verbond en doop, kerk en belijdenis uit de kast getrokken. Al zou je deze argumentaties delen, dan blijkt dat de realiteit ze allang

herstel van een homogene gereformeerde zuil is onmogelijk

steeds belangrijk. Maar ouders gaan er steeds minder vanzelfsprekend vanuit dat een gereformeerde school per definitie een goede school is. Ze zijn niet meer geïnteresseerd in een kerk- of doopopvatting - om van het verbond maar helemaal te zwijgen - maar verwachten dat een gereformeerde school vooral 'positief-christelijk' is, met een goed pedagogisch klimaat en serieus godsdienstonderwijs. Ook de kerkvisie van vrijgemaakt-gereformeerden is veranderd. Niet alleen hebben vrijgemaakten het ware-kerk-denken losgelaten, voor veel christenen is het kerklidmaatschap überhaupt niet exclusief bepalend voor hun christen-zijn. Niet alleen jongeren, maar ook ouderen distantiëren zich van een in zichzelf gekeerde kerkelijke gemeenschap en organiseren zich voor een belangrijk deel in andere christelijke netwerken, dikwijls van evangelicale snit. Hierin spelen vergelijkbare elementen als in de geloofsbeleving van jongeren: aansluiting bij de dagelijkse leefwereld van werk, relatie en gezin, samen iets beleven, ruimte voor emoties, persoonlijke ontwikkeling en groei. En weinig interesse voor leer, belijdenis of traditie. Evangelische en andere invloeden werken door in de kerk. In menige gereformeerde kerk wordt uit 'Opwekking' gezongen, spelen praisebands en vinden persoonlijke geloofsgetuigenissen plaats, om maar wat te noemen. De gereformeerde kerken verschieten

heeft achterhaald. We hebben domweg niet meer de luxe om ons met dit soort discussies bezig te houden. Een herstel van een homogene gereformeerde zuil is onmogelijk.

De vanzelfsprekendheid van een gereformeerde subcultuur is grotendeels voorbij. Hier komt nog bij dat gezin en school steeds minder kerkvolgend zijn, wat vanouds nu juist bepalend was in de triangelgedachte. De school ontwikkelt zich steeds meer autonoom ten opzichte van de kerk. Weliswaar blijft het benoemingsbeleid op veel scholen beperkt tot vrijgemaakt en christelijk-gereformeerd personeel. Daarin schuilt onmiskenbaar nog een kerkelijke manier van denken, die zelfs een variant kan heten van het typisch vrijgemaakte ware-kerk-denken, met dit verschil dat nu ook de Christelijke Gereformeerde Kerk als ware kerk wordt erkend. Erg bepalend voor de manier waarop inhoud wordt gegeven aan de identiteit van de school is dit echter allemaal niet. Daarvoor wordt vooral uit andere bronnen geput. En de pluraliteit aan kerkelijke achtergronden van leerlingen neemt alleen maar toe.

Niet alleen religieus gezien neemt de diversiteit toe, ook als het gaat om opvoeding in brede zin. In een peiling die het lectoraat onder leraren en schoolleiders heeft uitgevoerd², bleek dat gereformeerde scholen in toenemende mate worstelen met

verschillen tussen school en ouders in opvoedingsvisie. Ouders steunen niet vanzelfsprekend de aanpak van de school, maar tonen hun assertiviteit als ze vinden dat hun kind onrechtvaardig behandeld wordt. Er zijn bovendien steeds meer leerlingen met problematische thuissituaties, psycho-sociale problemen, gedragsstoornissen, leerachterstanden enzovoort, die de diversiteit in opvoedingssituaties alleen maar onderstreept.

Samengevat is er een toenemende diversiteit in opvattingen en benaderingen van geloof en opvoeding. Niet alleen putten de jongeren zelf uit uiteenlopende spirituele bronnen, ook zijn er aanzienlijke verschillen in opvattingen en omstandigheden tussen gezinnen, tussen plaatselijke kerken, tussen leraren, tussen school en kerk, tussen gezin en school. Om deze en andere redenen is het niet toereikend om terug te vallen op de oude structuren en bijbehorende aanpak. We kunnen niet langer blijven denken vanuit de in de triangel veronderstelde eenheid van gezin, kerk en school. De triangel is gewoon geen realiteit meer, waarmee ik niet wil zeggen dat school, ouders en kerk zich niets aan elkaar gelegen moeten laten liggen. Integendeel, maar we zijn in ieder geval de vanzelfsprekendheid voorbij. En we zullen de jongere, zijn leefwereld en zijn geloofsbeleving serieus moeten gaan nemen. Daarover meer in een derde en laatste artikel.

Dr. Pieter Vos is lector morele vorming aan de Gereformeerde Hogeschool te Zwolle
Voor meer informatie zie www.lectoraatmorelevorming.nl

¹ Ik maak ondermeer gebruik van analyses van Johan Roeland, 'Het zelf in christelijke religiositeit. Discoursen van het zelf in hedendaagse vormen van christelijke religiositeit', *In de Marge* 14/1 (2005), en van zijn artikel 'God is a DJ. Evangelicalisme en popular culture', beide te vinden op www.johan.religionresearch.org. Daarnaast ook enkele bijdragen in Tirza van Laar; Jan Marten Praamsma & Judith Gerkema-Mudde (red.), *Geloofwaardig opvoeden. Op zoek naar richting en ruimte* (ICS en Sensor, Barneveld: De Vuurbaak 2006).

² Zie de verslagen van Wilma van der Jagt en Gerrit van der Meulen op www.lectoraatmorelevorming.nl (onder 'publicaties').

Appèlregelingen in de kerk

Sinds een aantal jaren is er een generale regeling voor appèlzaken. Vanaf 2005 worden meerdere vergaderingen geacht deze regeling te gebruiken voor de behandeling van appèlzaken. In 'mijn' classis en PS is dit sinds november 2006 het geval.

Ik mis echter iets belangrijks in deze regeling, namelijk het zoeken naar vrede.

Zeker op classisniveau zie ik dat zoeken naar vrede als een grote kans.

H.M. Holwerda ■

Artikel 31 is het artikel, dat binnen de Gereformeerde Kerken dient als grondslag voor appèlprocedures:

Als iemand van oordeel is dat hem door een uitspraak van een mindere vergadering onrecht is aangedaan, kan hij zich beroepen op de meerdere vergadering.

De uitspraak die bij meerderheid van stemmen gedaan is, zal als bindend worden aanvaard, tenzij bewezen wordt dat zij in strijd is met het Woord van God of met de kerkorde.

De afgelopen jaren beroepen steeds meer mensen zich op dit artikel. Meerdere vergaderingen hebben zich de afgelopen jaren intensief beziggehouden met appèlzaken. Het kan zijn dat de opkomst van de computer een rol heeft gespeeld bij de toename van dit soort zaken: een beetje plakken en knippen, een website waar je die ene brief kunt downloaden en vervolgens...

Huidige appèlprocedure

In 1999 heeft de GS Leusden voor de behandeling van appèlzaken een regeling vastgesteld. U kunt deze vinden in de Acta, artikel 33 van kerkregering.

In 2002 heeft de GS Zuidhorn nog enkele punten aan deze regeling toegevoegd (Acta artikel 50, besluit 4).

Ook in 2005 is er nog het een en ander gewijzigd op de GS Amersfoort (artikel 64, besluit 7). Op deze vergadering werd ook besloten om de meerdere vergaderingen op te roepen een appèlregeling vast te stellen die nauw aansluit bij de Generale Appèlregeling (artikel 64, besluit 5c).

De bedoeling is om een gelijke rechtsgang en rechtsbehandeling door de kerkelijke vergaderingen te verwezenlijken. Dit alles is in oktober 2005 verwoord in een brief.

Ik mis echter iets in de appèlregeling zoals die is vastgesteld voor de meerdere vergaderingen. Naar aanleiding van de brief van de GS (oktober 2005) heeft mijn classis de al jaren bestaande appèlprocedure gewijzigd. Ongeveer vijf jaar daarvoor heb ik een bijdrage geleverd aan die oorspronkelijke regeling. Er was een soort proceshandboek voor de classis ontwikkeld. Alle regelingen werden opnieuw bekeken en zonodig aangepast. Dit gold ook voor de appèlprocedure. Op verzoek van de classisdeputaten (art. 31) werd in de regeling benadrukt dat men moest trachten met de partijen tot consensus te komen. Kortom: mijn classis was gericht op het zoeken naar vrede.

In de nieuwe GS appèlprocedure echter is mijns inziens het zoeken van die vrede beperkt tot de zin *Deputaten hebben de bevoegdheid een geschil te schikken wat tot intrekking van het appèlschrift zal leiden.*

Ik vind dat een magere omschrijving voor het zoeken van die vrede. De nadrukkelijke opdracht is nu een mogelijkheid cq. bevoegdheid.

Volgens mij moet een kerkenraad of classis meer inzetten op vrede (schikking) en moet een PS of GS meer gericht zijn op het kerkelijk rechtspreken.

Zo kom ik tot de volgende stellingname: *de huidige appèlprocedure is niet toereikend!*

- Ten eerste moet het doel van kerkrecht, namelijk het 'zoeken van vrede' beter tot zijn recht komen in een regeling.
- Verder zou het zoeken naar vrede voor een mindere vergadering een hogere prioriteit moeten hebben.
- Ten derde lijkt de mogelijkheid voor bezwaar inzake Deputaten op 'wraking' (het verzoek doen aan de rechtbank de rechter te vervangen vanwege mogelijke partijdigheid in een zaak). Ik ben van mening dat de hier

geboden wraking onvolledig is.
• Tenslotte moet kerkelijke regelgeving doelgericht zijn en niet uitputtend worden beschreven.

Studiecongres

Op 11 november 2006 is er in Kampen een studiecongres gehouden, georganiseerd door Generale Deputaten voor Appèlzaken, met onderwerpen als rechtspreken, recht halen, vrede stichten en revisie of appèl. Er is gesteld dat in een kerkelijke appèlprocedure schikking én rechtspraak niet teveel door elkaar moeten lopen. Deputaten moeten voor de partijen de onderdelen in het proces helder maken. Er werd gesteld, dat je wellicht aparte commissies of deputaatschappen aan zou moeten stellen. Je zou eerst moeten proberen via schikking tot vrede te komen. Mocht dat niet lukken, dan kom je uit bij de formele voorbereiding voor de kerkelijke vergadering: de rechtspraak.

Verder is in Kampen kort aangehaald hoe processen verlopen, waarbij meningsverschillen een rol spelen. Ik denk dat wij daar een belangrijk onderdeel uit de huidige praktijk van appèlzaken te pakken hebben.

Vanuit diverse (sociologische) achtergronden kan namelijk verklaard worden wat velen al weten: meningsverschillen kunnen in de loop van de tijd muurvast komen te zitten. Bepaalde (geloofs)belangen gaan zwaar wegen. De eer van de Heer raakt in het geding. De waarheid... Vul maar in. *Kleine verschillen* kunnen uiteindelijk uitgroeien tot *grote geschillen*. En dan zit de zaak soms vast.

Een deel van de mensen heeft dan voldoende motivatie voor een appèl naar de volgende vergadering. En voor buitenstaanders lijkt dit soms 'recht halen'. Een ander deel van de mensen schikt zich in de uitspraak van de vergadering.

Accepteren

Ds. B. Luiten schreef onlangs in de *Reformatie* over het *accepteren* van ongelijk, naar aanleiding van een bekende situatie uit ons midden (jrg. 82, nr. 7, 18-11-2006). Dat ongelijk accepteren kan ook in algemene zin gelden!
In hoeverre zijn wij bereid ons zoge-

naamde gelijk te laten rusten en ons ongelijk te accepteren?
In hoeverre laten wij ons inspireren door 1 Kor 6:7 en 8?

Recht spreken en vrede zoeken hebben in Gods Woord een belangrijke plaats. Veel schriftplaatsen spreken hiervan. In 'Recht doen aan bezwaarden' (www.kerkrecht.nl) wordt dit als volgt beschreven: 'de Here is een God die het onrecht haat, die het kwaad veroordeeld en weggedaan wil hebben. Maar Hij is ook een God van lankmoedigheid, barmhartigheid en vergeving. Hij roept ons tot een nederige gezindheid. Hij is een God die vraagt dat wij eensgezind zullen zijn, elkaar zullen vergeven en elkaar in liefde zullen verdragen (Gal. 6:2; Ef. 4:2; Kol. 3:13). Leerlingen van Jezus Christus worden aangespoord om meegaand te zijn: Wil iemand met u rechten en uw hemd nemen, laat hem ook uw mantel' (Matt. 5:40). Het is beter onrecht te lijden dan onrecht te doen (1 Kor. 6:7; vgl. 1 Petr. 2:21-23)'. Dit citaat onderschrijf ik van harte en het vormt de basis voor mijn eerder genoemde standpunt: het zoeken van vrede, zoals ook beschreven in psalm 122, is essentieel in appèlregelingen.

Ik hoor ook regelmatig dat veel werk van deputaten ad artikel 31 zo weinig vrede tot resultaat heeft. De oplosbaarheid van geschillen lijkt soms omgekeerd evenredig met de duur van de procesgang.

Ik denk daarom ook dat wij meer moeten proberen om aan het *begin van een geschil tot vrede te komen*, het liefst in het midden van de gemeente.

Is dat niet de Heiland volgen, die toch ook met zijn apostelen verder ging, ondanks hun tekortkomingen? Hij ging toch ook verder met Petrus, ondanks diens drievoudige verloochening? Christus herstelde dat (Joh. 21) en bouwde op Kefas zijn kerk.

Anders doen

Ik realiseer mij ook wel, dat je met het zoeken naar vrede, rechtspraak niet altijd kunt uitsluiten. Soms moet er een uitspraak komen of een besluit genomen worden, bijvoorbeeld over leerkwesties. Ik denk echter dat het grootste deel van de appèlzaken zich leent voor bemiddeling. Deze aanname geeft kansen in

en voor de kerk!

Zoals de appèlregeling nu is, wordt de weg van vrede te weinig gewezen.

Net zoals in andere regelingen in de kerk, mis ik in deze regeling de doelgerichtheid. Alles is prima en volledig beschreven, maar ik krijg wel de indruk dat het een dichtgetimmerde regelgeving is.

De praktijk (in de kerk, in het bedrijfsleven en bij de brandweer) leert mij dat je vastgelegde procedures en regels niet altijd met succes kunt toepassen of volgen.

Soms moet je iets anders doen, zeker als het voorgeschrevene niet werkt. Daarom denk ik dat je meer doelgericht je regelingen moet beschrijven, bijvoorbeeld met behulp van een stroomschema en een toelichtende tabel.

Bij dit artikel vindt u een voorbeeld van een stroomschema. Met behulp van een bijhorende tabel kunt u het doel van de regeling toelichten. Bovendien bied je door doelgerichte beschrijvingen de uitvoerenden meer manoeuvreerruimte binnen hun werkveld.

Een recent toegevoegd artikel betreft wraking.

Artikel 6: *Het deputaatschap informeert partijen over de namen van de personen die de zaak zullen behandelen en biedt hun de mogelijkheid aan te geven of er omstandigheden zijn om aan te nemen dat een der deputaten niet onpartijdig staat ten opzichte van de te behandelen zaak.*

(Wraking = Als u een partij bent in een civiel geding, dan kunt u een verzoek indienen om de rechters die de zaak behandelen te wraken. Onder wraking wordt verstaan het bezwaar maken tegen de deelneming van een rechter aan de berechting van een bepaalde zaak. Er kunnen feiten en omstandigheden bestaan die van invloed kunnen zijn op de beslissing van de rechter. Dit moet dan gaan om feiten en omstandigheden die de rechterlijke onpartijdigheid kunnen beïnvloeden (www.overheid.nl)).

In mijn ogen biedt artikel 6 in de appèlregeling een mogelijkheid tot wraking. Het lijkt mij echter een schijnmogelijkheid: het deputaatschap bereidt de zaak voor, ten behoeve van de meerdere vergadering. De vergadering in kwestie echter (GS, PS, classis) neemt het besluit en doet de uitspraak. De

onpartijdigheid in deze vergadering is echter niet gewaarborgd. Het lijkt mij dat de leden van de laatstgenoemde vergadering ook gewraakt moeten kunnen worden.

Maar willen we zover gaan? En tot hoever gaan die feiten en omstandigheden voor partijdigheid: betreffen zij ook studiegenoten in Kampen, zakelijke relaties, visitator? In elk geval moet de onpartijdigheid beter door de kerkelijke vergaderingen gegarandeerd worden. Wat let de vergadering voorafgaand aan de behandeling van een appèlzaak een hoofdelijke ronde te houden: wat voor relatie hebt u met appellanten? Op basis hiervan kan de vergadering besluiten dat enkelen zich onthouden van discussie en/of stemming.

Hoe nu verder?

Ik wil één richting voor verdere ontwikkeling aangeven. Kort geleden heb ik kennis gemaakt met oplossingsgericht werken. In plaats van het probleem helemaal uit te spitten, ga je kijken naar andere mogelijkheden en oplossingen. Een probleem wordt een niet-functionele oplossing, in plaats van een obstakel. Je verandert je denkwijze. Je gaat andere vragen stellen bij problemen. Je stelt niet de vraag 'Wilt u

meewerken om te schikken?' maar 'Wat is er voor u nodig om een stap dichterbij vrede te komen?' of 'Wat wilt u doen om vrede te bereiken?' Eigenlijk ga je het geschil coachen, op een oplossingsgerichte wijze, met vrede als doel. Uit ervaring weet ik dat je verrassende antwoorden en kansen krijgt, wanneer je oplossingsgerichte vragen stelt.

Vanuit de richtinggevend ideeën van 'vrede zoeken' en 'voorbeeldig recht' doe ik het voorstel om de appèlregeling te wijzigen. Ik doe daartoe een aantal suggesties: Ten eerste kunnen bezwaarden kiezen voor assistentie bij het zoeken van vrede in de behandeling van hun bezwaar. Dit is te vergelijken met het spreken met kerkvisitatoren. U kunt als kerklid spreken met deze broeders over een bepaalde kwestie in uw gemeente. De kerkvisitatoren adviseren u dan, meestal mondeling en 'staande' de vergadering. Afhankelijk van hun bevoegdheden (instructie/regeling!) kunnen ze verder spreken met u en de kerkenraad, in de kwestie bemiddelen. Bij deze behandeling krijgt u te maken met oplossingsgerichte bemiddelaars. Die hebben kennis van kerkrecht en conflicthantering.

Een tweede mogelijkheid is rechtspraak. Ook hier kunt u voor kiezen. U bent dan benieuwd naar het gelijk. Of er wordt een uitspraak verlangd over een leer-

kwestie, bijvoorbeeld naar aanleiding van een preek over gebod x. Bij deze behandeling krijgt u te maken met oplossingsgerichte bemiddelaars die bovendien jurist en/of theoloog zijn.

Misschien zoekt de meerdere vergadering op dat moment wel broeders of zusters bij de Deputaten ad art. 31 die op het gebied van de kwestie kennis hebben of de appellanten dragen ze zelf aan.

En hoe zit het met de *onafhankelijkheid*? Wellicht kunnen we de behandeling van appèlzaken flexibel maken. Appellanten mogen een keus maken uit een andere kerkelijk ressorten of een deputatenlijst van beschikbare broeders.

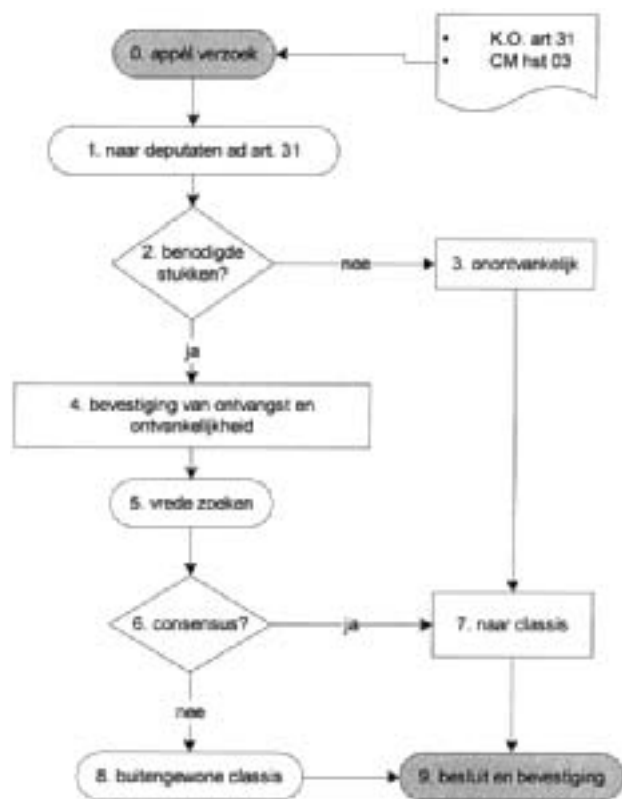
Als we op die manier werken, is het ook afgelopen met de 7-voudige kerkelijk gang: kerkenraad, appèl classis, revisie classis, appèl PS, revisie PS, appèl GS en revisie GS. De classis houdt zich dan bezig met bemiddeling, de PS doet de rechtspraak en de GS vormt de slotronde.

Lijkt u dat wat?

Geen oud kerkrecht, geen nieuw kerkrecht, maar kerkrecht op maat?

Hessel Holwerda

Hessel Holwerda is werkzaam bij AVEBE in de Voedingsmiddelenfabriek in volcontinu-dienst. Tevens is hij deputaat ad artikel 31 K.O. van P.S. Drenthe.
hm.holwerda@zonnet.nl

Lied van de week:

Voor zondag 1 september a.s. is er geen liedbespreking. Het lied *God heeft het eerste woord* is besproken geweest in *De Reformatie*, jaargang 73, nr. 44.

Breaking news

Identificatie van verloren gewaande brief - van Paulus [aan Laodicea]!

schriftstudie

Speurneuzen doen graag een spectaculaire vondst. Zo vonden in Engeland onlangs een vader en zoon met hun metaaldetector een schat aan munten en sieraden uit de Vikingentijd.

E.A. de Boer ■

U hoopt misschien een Rembrandt op de rommelmarkt te vinden. Ik een manuscript in de een of andere bibliotheek. Het allermooiste: één van de verloren brieven van de apostel Paulus terugvinden. Zie hier het verslag van de speurtocht én een vondst.

Kolossenzen en Filemon

Even een aanloopje: dit verslag is vormd als boekbespreking. En wel van het nieuwste deel in de reeks (onder redactie van J. van Bruggen) *Commentaar op het Nieuwe Testament*, derde serie: uitleg van Paulus' brieven aan de gemeente te Kolosse en aan Filemon, geschreven door dr. John van Eck. Hij is zowel theoloog als classicus. En dus bij uitstek geschikt om Paulus' brieven in het raam van de 1^e eeuw te verhelderen. Dit boek lezend werd ik getriggerd om een eigen stukje onderzoek uit de kast te halen, nl. de vraag wat Paulus in Kol. 4:15 bedoelt als hij de gemeente in Kolosse opdraagt: 'zorgt dat ook u die [brief] van Laodicea u laat voorlezen'. Intrigerend: is die brief verloren gegaan of is die nog te achterhalen?! Met die vraag in gedachten ging ik gretig dit nieuwe commentaardeel lezen. En doe verslag van mijn lezing.

Paulus' brief aan Laodicea!

In Klein-Azië, in de vallei van de rivier de Lycus liggen Kolosse, Hiërapolis en Laodicea dichtbij elkaar. De apostel Paulus richt één van zijn brieven aan de Kolossenzen. Maar ook in de andere twee plaatsen zijn christenen. Zijn medewerker Epafraas heeft het evangelie in de Lycusvallei verkondigd. 'Ik kan van hem getuigen dat hij zich erg voor u inspannt en ook voor de mensen in Laodicea en Hiërapolis', schrijft Paulus (Kol. 4:13). Of er in Hiërapolis al een vaste kring gelovigen was? Wel in Laodicea, want de apostel vervolgt: 'Wilt u de broe-

ders en zusters in Laodicea groeten, en ook Nymfa en de gemeente die bij haar thuis samenkomt?' (4:15). Via Epafraas is Paulus betrokken geraakt op de gelovigen in Laodicea. Of misschien had hij sommigen van hen al leren kennen tijdens zijn verblijf in Efeze, aan de kust.

Dan volgt een intrigerend verzoek: 'Wanneer deze brief bij u is voorgelezen, moet u ervoor zorgen dat hij ook in de gemeente van Laodicea wordt voorgelezen, en dat u de brief aan hén te lezen krijgt' (4:16). De brief aan hen? Dan heeft Paulus een brief aan Laodicea geschreven! De conclusie is meestal: die brief is - helaas - verloren gegaan. Want hij staat niet in de canon. Van Eck meldt dat al vroeg in de geschiedenis pogingen zijn ondernomen te bewijzen dat de (verloren) brief gelijk is aan een bekende, bijv. 1 Timoteüs of Efeziërs. 'Men kan hier van alles suggereren, maar er valt niets te bewijzen. Men zal zich moeten neerleggen bij de mogelijkheid dat er brieven van de apostel verloren zijn gegaan' (227). Maar maakt Van Eck zich er, juist in deze commentaar, niet te makkelijk vanaf?

Feit: *er was een brief van Paulus aan Laodicea, belangrijk genoeg om ook in Kolosse voor te lezen.*

Filemon in Laodicea?

Er is alle reden de twee brieven, die aan de kerk te Kolosse en die aan broeder Filemon, in samenhang te beschrijven, zoals Van Eck overtuigend doet (241). Ze zijn waarschijnlijk gelijktijdig verstuurd en overgebracht door Tychicus en Onesimus. De lijst namen van medewerkers, namens wie Paulus groeten overbrengt, is in beide brieven vrijwel gelijk. Maar is het niet vreemd dat de apostel twee brieven naar Kolosse laat brengen, één aan de gemeente en één aan Filemon? Je kunt zeggen: de ene is een publieke, de tweede een (nogal)

persoonlijke brief. Maar ook in de brief die aan Filemon gericht is, noemt Paulus 'de gemeente die bij u thuis samenkomt'. Het is wel een persoonlijk gerichte, maar geen geheime brief.

Van Eck gaat ervan uit dat Filemon in Kolosse woonde (29, 243). Waarop baseert hij dat? Op de vermelding van dezelfde Onesimus, slaaf van Filemon, in Kolossenzen: 'onze trouwe en geliefde broeder *die een van u is*' (4:9). Deze typering is een steun in de rug voor de eerst weggelopen en nu christen geworden slaaf. Maar moet die ook betekenen dat Onesimus uit Kolosse afkomstig is... en dat Filemon er dus woonde? Letterlijk vertaald staat er: 'die uit de uwen is'. Maar er is nog een andere betekenis van 'een van de uwen' mogelijk. De wijsgeer Epictetus - uit Hiërapolis! afkomstig en zelf een slaaf - zou even later schrijven: dat slaven 'verwanten', 'broeders van nature' zijn van wie hen commanderen, leer ik bij Van Eck (203). Zo kan ook Paulus bedoelen dat de Kolossenzen niet op Onesimus als maar weggelopen slaaf mogen neerkijken. Nu hij met Tychicus de brief van Paulus komt brengen, komt zijn geschiedenis vast ter sprake. Of hij nu uit Kolosse afkomstig is of... uit Laodicea.

Dan is de vraag: werd de (eerst gestichte) gemeente begrensd door Kolosse of hoorden er huisgemeenten uit andere plaatsen - als Hiërapolis en Laodicea - bij? Het is denkbaar dat Filemon (en vroeger Onesimus) niet in Kolosse, maar in Laodicea woonde. Paulus heeft de drie plaatsen voor ogen als hij aan het slot van zijn brief komt. Hij wil die ook in de samenkomst te Laodicea voorgelezen hebben (4:13-16).

Feit: *ook de brief aan Filemon is, mede, aan een gemeente gericht. Mogelijkheid: Filemon woonde niet in Kolosse, maar was voorganger in Laodicea.*

Naar Kolosse vanuit Laodicea

Maar hoe zit het dan met die brief aan de Laodicezen? Dat is een strik-vraag. Want er staat niet dat Paulus een brief met briefhoofd 'aan de Laodicezen' geschreven heeft. Dat wordt gesuggereerd door de Latijnse brief die voor de 6e eeuw geconstrueerd werd om een gat in de handschriften op te vullen (Lightfoot 281-95). Maar Paulus schrijft: 'Wanneer de brief bij u voorgelezen is, moet u ervoor zorgen dat hij ook in de gemeente van de Laodicezen voorgelezen wordt én dat u die uit Laodicea ook te lezen krijgt.' Het gaat dus niet per se om twee vergelijkbare brieven. Uit Laodicea: dit 'moet worden verstaan van het standpunt der Kolossenzen die de brief uit Laodicea moesten ontvangen' (Ridderbos).¹ Paulus schreef de brieven aan Kolosse en aan Filemon mogelijk tussen 58 en 60 vanuit Caesarea (21, 30). In het jaar 60, volgens de geschiedschrijver Tacitus, werden Kolosse, Hiërapolis en Laodicea door een aardbeving zwaar beschadigd. Terwijl de eerste twee keizerlijke hulp nodig hadden bij de wederopbouw was het de trots van Laodicea het op eigen kracht te redden. Misschien dat Laodicea na de wederopbouw ook in kerkelijk opzicht het centrum van de Lycusvallei werd, zoals Kolosse dat aanvankelijk was. Het is niet aan Kolosse, maar aan de gemeente te Laodicea, als laatste van de zeven gemeenten, dat de Heer Jezus Christus zich per brief met de Openbaring richt (Opb. 3:14-22). Heeft de gemeente zich geëmancipeerd en de leidende rol van Kolosse overgenomen?

Mogelijke uitleg: zoals de brief aan de Kolossenzen ook in Laodicea moet worden gelezen, zo moet 'de brief uit Laodicea' - gericht aan Filemon en de gemeente - ook in de eredienst in Kolosse worden voorgelezen.

Toch niet verloren...

Wat zijn argumenten voor gelijkstelling van 'de brief aan Filemon' met 'die uit Laodicea' op een rijtje?

- Er is weinig grond voor de aanname dat Filemon in Kolosse woonde. Met evenveel recht kan Laodicea aangenomen worden. Dat Paulus in de brief aan Kolosse de slaaf Onesimus 'een van de uwen' noemt, kan ethische betekenis hebben.
- Het is minder waarschijnlijk dat Paulus gelijktijdig twee brieven aan één gemeente zou schrijven.

- Het onderscheid tussen brieven aan gemeenten en aan personen kan niet tegen deze gelijkstelling pleiten. Die aan Filemon noemt in het briefhoofd drie personen plus 'de gemeente bij u aan huis' (zie ook het meervoud in Filem. 21-22). Ook de pastorale brieven zijn weliswaar aan de personen Timoteüs en Titus gericht, maar in hen als evangelist, immers ook voor de gemeente geschreven.
- De gelovigen in Kolosse én Laodicea staan hem sterk voor de aandacht (Kol. 2:1). De ethische kwestie van slavernij verbindt beide brieven, waarbij die aan Filemon een uitwerking van Kol. 4:1 is ('recht en billijkheid'). De voorlezing van beide brieven ligt daarmee in lijn.

Een ander punt is: waar woont en werkt Archippus? In Filem. 2 spreekt Paulus drie personen aan: Filemon, Apfia en Archippus én 'de gemeente die bij u thuis samenkomt'. Van Eck laat dat zowel op Filemons als op Archippus' huis slaan (227, 244v), hoewel er 'de gemeente' in enkelvoud staat. Toch neemt hij niet, zoals anderen, aan dat Archippus de zoon van Filemon en Apfia is. In Kol. 4:17 schrijft Paulus: 'En zeg tegen Archippus: Let erop dat u de taak die u van de Heer hebt ontvangen, ook vervult.' Betekent nu het feit dat de apostel hem indirect aanspreekt dat Archippus niet in Kolosse werkt? Dan is waarschijnlijk dat ook hij, die in het briefhoofd van Filem. genoemd wordt, in de buurt werkte. Dan komen alleen Hiërapolis en Laodicea in aanmerking. Het kan zijn dat in Hiërapolis nog geen gemeente was (ongenoemd in Kol. 2:1) of dat die bij Nymfa aan huis bijeenkwam (Kol. 4:15b). Was Archippus, genoemd in het briefhoofd van Filem. kerkplanter in Hiërapolis (na Epafra, Kol. 4:13) of voorganger in Laodicea (met Apfia en Filemon)? Ik meen dat ook de persoon van Archippus op een andere plaats dan Kolosse wijst.

... maar bekend

Ik ben ervan overtuigd geraakt dat we in 'die [brief] uit Laodicea', zoals in Kol. 4:15 staat, met het schrijven van de apostel Paulus aan (in de eerste plaats) Filemon identiek is. Ik haal nog eens Van Eck aan: 'De brief was waarschijnlijk bedoeld om in deze huisgemeente te worden voorgelezen. Daarmee maakt Paulus de zaak die hij aan Filemon voorlegt tot een zaak van de gemeente als zodanig' (245). Dan kan het ook geen bezwaar

geweest zijn als de brief óók in Kolosse is voorgelezen.

Wat is de *winst* van de gelijkstelling van de brief aan Filemon met 'die uit Laodicea'? Dat het nog minder om een persoonlijk schrijven ging en meer nadruk op de publieke betekenis komt te liggen. Eerder veronderstelde Van Eck dat Paulus zich in het geval Onesimus met een nieuwe kwestie geconfronteerd zag (240). En dat zijn gedachten over (acceptatie van) de slavernij zich ontwikkelden: alleen voor een bepaalde tijd acceptabel (zie vooral 207-211 bij Kol. 3:22-4:1). 'Verschaf de slaven de gelijkheid', schrijft Paulus. In feite zou de apostel een rechtvaardige beloning voor Onesimus bepleiten, zodat deze zich na verloop van tijd kon vrijkopen. Apostolisch onderwijs in deze ethische kwestie was van groot belang voor Filemon én voor de gemeente waaraan hij leiding gaf én voor de naburige gemeente Kolosse.

Gods bijzondere zorg

Nog een punt verdient de aandacht. Is het in het licht van, zeg maar, artikel 3 NGB denkbaar dat apostolische brieven (aan Laodicea, Korinte) verloren gingen? God heeft, belijden we, in zijn bijzondere zorg voor ons en ons behoud zijn knechten geboden zijn geopenbaarde Woord op schrift te stellen. Die zorg gaat in voorzienigheid ook over de verzending van de brieven. Denk aan de rol van de engelen in Openbaring. Gods voorzienigheid in het waken over de geïnspireerde Schriften is bij de kerkvaders hét argument om op zoek te gaan naar de identiteit van de brief 'uit Laodicea'.² Paulus' brieven hebben al vroeg in de gemeenten gecirculeerd. Gezien de waarde is het zinnig te veronderstellen dat ook al vroeg afschriften gemaakt zijn. De kans dat een brief verloren gaat, is het grootst voordat er afschriften gemaakt worden. Is dat waarschijnlijk in het licht van Paulus' opdracht dat beide brieven in Kolosse én Laodicea voorgelezen moeten worden?³

Schrijfstijl

Wat mij aan deze commentaar op de brief aan Kolosse trof is: hoe Paulus, met de woorden van Van Eck, de gemeente weerbaar wil maken op de markt van de meningen. Dat brengt deze brief dichtbij onze wereld. Heldere taal - een kenmerk van de serie! - brengt ook dit boek dichtbij de lezer. Onesimus is Paulus' 'geesteskind'! Je hoeft geen specialist te zijn om deze

bijbeluitleg met vrucht te kunnen lezen. Zelfs de vele aanhalingen van klassieke schrijvers, Van Ecks specialisme, zijn in fris Nederlands gezet en wijden de lezer in de wereld van het Nieuwe Testament in. Zo wordt de brief aan Filemon vergeleken met andere brieven uit de 1e eeuw. Sommigen waren al bekend uit andere commentaren (Peter Stuhlmacher), maar hier vind je er meer: brieven over slaven en vrijgelatenen. Heerlijk ook hoe Van Eck de schrijfstijl analyseert en het betoog volgt: zoals Paulus langzamerhand Filemon inpakt. Met tegen het slot wat 'strategisch vuurwerk'. De apostel probeert zelfs 'de overtreffende trap te overtreffen'! Het heeft Van Eck getroffen dat Paulus drie keer op zijn 'ingewanden' terugkomt. Maar het lukt hem niet een pakkende vertaling te vinden. Mag ik een voorstel doen?

- In vers 7 zou ik vertalen: 'omdat de heiligen tot in hun merg verkwikt zijn door u'.
- In vers 12: 'Ik zend hem [Onesimus], als het ware mijn eigen hart, aan u terug'.
- En in vers 20 vraagt hij Filemon: 'breng wat ik op mijn lever heb tot rust in Christus'.

Ook in de commentaar op Kolossenzen is veel te genieten. Mij trof bijv. de excurs over 'Jezus en de Psalmen' (193-7). Al bij 3.16 laat Van Eck zien dat met de psalmen ook werkelijk het Psalmboek is bedoeld. Naast nieuw

gecomponeerde hymnen en geïmproviseerde 'geestelijke liederen'. Belangrijk in de huidige liedcultuur.

Verlanglijstje

Dit deel bevat aanzienlijk minder drukfouten dan dat op Handelingen. Alleen op pagina's 18-19 had de corrector een dip in zijn concentratie. Na p. 254 werd hij door slaap overmand. De literatuurlijst is beperkt van omvang en er mist een en ander. Nog meer mis ik een register van auteursnamen uit de klassieke wereld. En dat is nu juist waarin Van Ecks bijdrage aan de commentaarreeks uitmunt. Ook op Handelingen heeft hij bijzonder licht vanuit (zijn kennis van) de Griekse en Latijnse schrijvers laten vallen. Een register op beide delen mag in een volgende druk niet ontbreken. Een realistische wens, want in het redactionele voorwoord meldt prof.dr. J. van Bruggen dat ook uit de verkoopcijfers van de serie blijkt dat de delen een gewaardeerde plaats hebben mogen krijgen bij velen. Dat wens ik ook dit deel van ganser harte toe. En dat de resterende vier delen volgens planning mogen verschijnen!

N.a.v. John van Eck, *Kolossenzen/Filemon* [Commentaar op het Nieuwe Testament, derde reeks], uitgeverij Kok, Kampen 2007, 272 pp., € 29,90.

Dr. Erik de Boer is predikant van de Gereformeerde kerk te Zeist.

1. De Griekse kerkvaders vanaf Theodorus van Mopsuestia hebben 'uit Laodicea' zo opgevat dat het een brief van de Laodicezen aan Paulus ging. Dit is vooral hierom niet waarschijnlijk, omdat voorlezing - in eredienst - van een brief namens een gemeente niet passend is. Vgl. 1 Tess. 5:27; 1 Tim. 4:13; Opb. 1:3. Ook is niet waarschijnlijk dat Paulus zou weten van een kopie ter plaatse (die voorgelezen kan worden) van een brief die hij uit Laodicea ontvangen had.
2. Ook de exegese van de Griekse kerkvaders van 1 Kor. 5:9 en over 2 Kor. 2:3-4 plus 7.8-12 tonen aan dat zij het verloren gaan van apostolische brieven ondenkbaar achten (Vleugels - Coetzee 73).
3. Lit. Karl Wieseler, *Commentatio de Epistola Laodicensi quam vulgo perditam putant* (1844); *Chronologie des Apostolischen Zeitalters*, 405v (1848); vgl. Rudolf Anger, *über den Laodicenerbrief* (Leipzig, 1843), 25 noot f.; J.B. Lightfoot, *Saint Paul's Epistles to the Colossians and to Philemon* (1879/1959), 274-300; Gie Vleugels - J. Christi Coetzee, 'De brief uit Laodicea: identificatie van dit aanbevolen geschrift (Kol. 4:16), in: *In die Skriflig* 33(1) 1999:65-79.

INVENTARIS

vertrouwd verzekerd

speciale verzekeringen voor kerken, zorginstellingen en monumenten

De premie is laag en de dekking is hoog.
Wat wil je nog meer?

Postbus 500 5240 AM Rosmalen www.donatus.nl tel. 073 - 5221700

